

Узаемадзеянне беларуска-ўкраінскіх кніжных традыцый у кірылічных выданнях*

Галоўны бібліограф
Нацыянальнай
бібліятэкі Беларусі

Выяўленне і апісанне ўкраінскіх старадрукаў у зборах Беларусі з'яўляецца важным этапам даследавання ўкраінскай і беларускай кніжных культур. У фондзе навукова-даследчага аддзела кнігазнаўства Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі захоўваецца значны збор ўкраінскіх кірылічных кніг, выдадзеных у друкарнях Астрога, Кіева, Крыласа, Львова, Ноўгарада-Северскага, Пачаева, Рохманава, Страціна, Угарцоў, Унева і Чарнігава XVI – пачатку XX ст.

Кнігазбор кірылічнага шрыфту налічвае на пачатак 2018 г. каля 1300 асобнікаў кніг. Калекцыя ўключае кнігі, выдадзеныя з 1517 па 1918 г. Усяго выяўлена каля 315 экзэмпляраў кніг ўкраінскіх друкарняў. Найбольш каштоўная частка калекцыі – выданні XVI–XVII стст.: 6 выданняў (7 экзэмпляраў) кніг кірылічнага друку XVI ст. і 65 выданняў (82 экзэмпляры) XVII ст.

Украінская і беларуская кніжныя культуры XVI–XVIII стст. маюць шмат агульнага. Па-першае, гэта мова. Большасць прадмоў помнікаў напісана на мове, у многім агульнай для беларусаў і ўкраінцаў («старабеларускай мове»). Я.Ф. Карскі ў сваіх творах адзначаў цяжкасці пры аднясенні асобных помнікаў да рускай, беларускай, украінскай і польскай літаратур [3, с. 16].

Па прынцеіпе мовы не заўсёды можна вызначыць кнігі XVI–XVII стст. На працягу сваёй гісторыі царкоўнаславянская мова не з'яўлялася гутарковай, але, як і іншыя мовы, з цягам часу развівалася. Традыцыю ўжывання слоў на роднай мове на палях, у прадмовах і тэксе мелі беларускія і ўкраінскія друкары XVI–XVII стст.

Па-другое, гэта агульныя друкары і аўтары кніг. У Астрозе працаваў Герасім Сматрыцкі – бацька Мялеція Сматрыцкага, у Кіеве – друкар з Магілёва Спірыдон Собаль. Прадстаўнікі віленскага брацтва навучаліся ў Кіеве, а свае творы друкавалі ў Вільні.

Па-трэцяе, гэта падобныя кніжныя рэпертуары. Тэматыка беларускіх і ўкраінскіх кніг разнастайная: гэта літургічныя кнігі, літаратура духоўна-маральнага зместу, вершы, падручнікі, аўтарская і перакладная літаратура. Нароўні з традыцыйнымі літургічнымі тэкстамі ўкраінскія кнігі ўтрымліваюць звесткі гістарычнага, бытавога, лінгвістычнага, літаратурнага і філасофскага характару.

Па-чацвёртае, арнаментыка, якая пераходзіла з украінскіх у беларускія выданні і наадварот. Украін-

ская друкаваная кніжная графіка блізкая да рукапіснай кнігі і да расліннай прыроды Украіны. Яна найбольш набліжаная да жыцця. З Захаду на Украіну паступілі літыя наборныя ўпрыгожанні, якія потым часта ўжываліся на старонках кніг. Украінская кніга вылучаецца сярод іншых своеасаблівым багатым мастацкім афармленнем з надзвычай прыгожымі гравюрамі. Украінскія застаўкі сустракаліся на старонках беларускіх кніг і наадварот. Напрыклад, дошка застаўкі з львоўскага Апостала 1574 г. у змененым выглядзе (рамка і чорны фон знятыя) скарыстана ў Евангеллі вучыцельным 1580 г. В. Гарабурды [2, с. 91]. У «Маргарыце» Іаана Златавуста 1595 г. (шыфр НББ – 096/4818) сустракаюцца застаўкі, адбітыя з дошак трэцяга віленскага выдання П. Мсціслаўца – «Часоўніка». Дошкі для ініцыялаў Ф. Скарыны сустракаюцца ў кнізе «Правіло істиннаго живота» (шыфр НББ – 094/4831) [4, с. 30].

Па-пятае, структура кнігі. Украінская кніга, як і беларуская, друкавалася па прыватнай ініцыятыве на сродкі мецэнатаў, уладальнікаў друкарняў і заможных людзей. Таму ва ўкраінскіх выданнях, роўна як і ў беларускіх, часта сустракаюцца гербы і прысвячэнні.

Пад гербам змяшчаюцца вершы, што тлумачаць сімваліку герба. За прысвячэннем – прадмовы, у якіх тлумачыцца прызначэнне кнігі, гісторыя яе друкавання, гаворыцца пра людзей, якія працавалі над ёй і былі спонсарамі выдання. Для ўкраінскай кнігі характэрна наяўнасць зместу, паказальнікаў, пасляслоўяў і спіса памылак друку. У першых кнігах Івана Фёдарова, выдадзеных у Львове і Астрозе, змяшчаюцца ўсе характэрныя элементы ўкраінскіх выданняў: гербы, вершы, прысвячэнні, прадмовы і алфавітны паказальнік [5, с. 7].

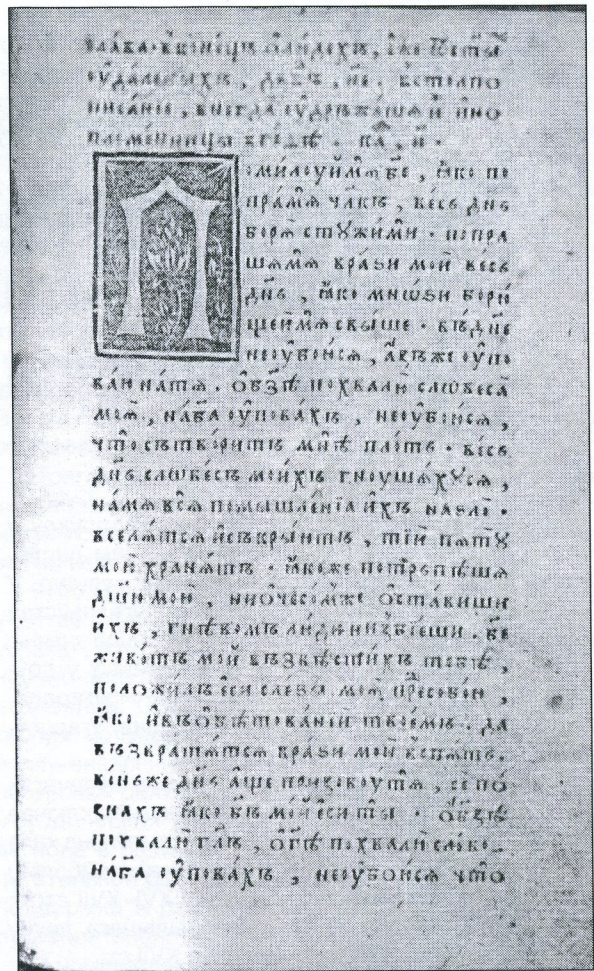
Па-шостае, практычная адсутнасць манополіі ў кнігавыданні. Украінскія выданні, надрукаваныя кірылічным шрыфтам, выдаваліся ў друкарнях Кіева, Львова, Астрога, Ноўгарада-Северскага, Чарнігава, Пачаева, Унева, а таксама ў мястэчках Страцін, Крылас, Рохманава, Угарцы і прызначаліся для манастыроў, цэркваў, навучальных устаноў і прыватных асоб. Украінскія друкарні ладзіліся не толькі ў вялікіх гарадах, але і ў невялікіх мястэчках. Гэта рыса характэрная не толькі для ўкраінскай, але і для беларускай культуры.

* Нацыянальная бібліятэка Беларусі пры падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў ажыццяўляе навукова-даследчую работу «Узаемадзеянне кніжных традыцый Беларусі і Украіны ў XVI – пачатку XIX стагоддзя».

Астрожская Біблія. Астрог, 1581. Тытульны ліст

Правіло істиннага жытва. Астрог, 1598.
Ініцыял "П". Адбітак з дошкі Ф. Скарыны,
які ўжываўся ў астрожскім выданні.

Па-сёмае, гэта выданне кніг для хрысціянскіх канфесій – праваслаўных, уніятаў, старавераў. У пачаеўскай і чарнігаўскай друкарнях выдавалася літаратура для старавераў. Адмовіўшыся ад прыняцця новавыпраўленых кніг, стараверы шукалі шляхі папаўнення сваіх кніжных багаццяў друкарскім спосабам. У асноўным выдаваліся літургічныя кнігі, літаратура духоўнага зместу, падручнікі (псалтыры, часоўнікі, жыцці, азбукі). Шэраг кніг з названых друкарняў паступалі ў кнігазборы да старавераў з Брэстчыны, Гомельшчыны, Міншчыны. Варта ўзгадаць, што першыя друкаваныя кнігі, прызначаныя ўласна для старавераў, сталі друкавацца ў пачатку XVIII ст. у магілёўскай друкарні М. Вашчанкі па замове калужскага купца Эраста Сцяпанавіча Кадміна. Яны ўяўлялі сабой не перадрук якога-небудзь маскоўскага выдання, а своеасаблівую выбарку адразу з некалькіх выданняў [1, с. 538].

Адзначым, што ва ўкраінскіх і беларускіх кірылічных выданнях шырока адлюстравалася ўзаемадзеянне кніжных традыцый абодвух народаў, якое праявілася ў мове, агульных друкарах, кніжным рэпертуары, арнаментыцы, структуры кнігі, адсутнасці манополі ў кнігавыданні і друкаванні кніг для розных канфесій.

ЛІТАРАТУРА

1. **Вознесенский, А. В.** Старообрядцы и их книгопечатная деятельность: проблемы изучения / А. В. Вознесенский // Труды Отдела древнерусской литературы / Российская

Академия наук. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) : отв. ред. О. В. Панченко. – Санкт-Петербург : Ростов, 2016. – Т. 64. – С. 538–546.

2. **Гусева, А. А.** Взаимосвязи украинских типографий конца XVI – первой половины XVII в. (проблема миграции типографских материалов) / А. А. Гусева // Федоровские чтения, 1973 : сб. науч. трудов / Науч. совет по истории мировой культуры АН СССР, Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; [ред. кол.: чл.-кор. АН СССР, д-р искусствоведения А. А. Сидоров (пред.) и др.]. – Москва : ГБЛ, 1976. – С. 78–100.

3. **Карский, Е. Ф.** Белорусы : [в 3 т., 7 вып.] / Е. Ф. Карский. – Петроград, 1921. – Т. 3 : Очерки словесности белорусского племени, [вып.] 2. Старая западнорусская письменность. – VIII, 246, [2] с.

4. **Кніга Беларусі (1517–1917) = Книга Белоруссии (1517–1917)** : зводны каталог / Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна, Беларуская Савецкая Энциклапедыя ; [склад.: Г. Я. Галенчанка, Т. В. Непарожная, Т. К. Радзевіч ; навук. рэд.: С. Х. Александровіч, Н. Б. Ватацы, І. П. Хаўратовіч]. – Мінск : БелСЭ, 1986. – 614, [1] с.

5. **Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.** : каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР им. В. И. Ленина : [в 3 вып.] / отдел редких книг. – Москва : ГБЛ, 1976. – Вып. 1 : 1574 г. – 1 половина XVII в. / [сост.: Т. Н. Каменева, А. А. Гусева]. – 447, [1] с.

Summary

About the interaction of the Belarusian-Ukrainian book traditions in Cyrillic publications.